

Q'ZBEKISTON ZAMINI

Земля Узбекистана

Land of Uzbekistan

ISSN 2181-9955

Ilmiy-amaliy va innovatsion jurnal

2/2025

O'ZBEKISTON ZAMINI

Земля Узбекистана

Land of Uzbekistan

Ilmiy – amaliy va innovatsion jurnal

2025-yil 2 - son

Muassis:

O'zbekiston Respublikasi
Qishloq xo'jaligi vazirligi
“O'zdavyerloyiha” davlat ilmiy-
loyihalash instituti
Bosh muharrir:
Erkin Mengliqulov

Tahrir hay'ati:

I.Yu. Abduraxmonov
(hay'at raisi)-b.f.d., akademik
Sh.E. Namozov-q.x.f.d., akademik
A.M. Qosimov-i.f.n., k.i.x.
B.T. Norqobilov-v.f.f.d.
Sh.I. Otajonov-i.f.d., professor
A.X. Abdullayev-t.f.d., professor
R.A. Turayev-t.f.d., professor
A.X. Hamzayev-q.x.f.d., professor
R.J. Qarshiyev-q.x.f.f.d., k.i.x.
M.I. Ruzmetov-q.x.f.d., professor
S.A. Avezbayev-i.f.d., professor
Sh.M. Bobomurodov-b.f.d., k.i.x.
T.X. Farmonov-i.f.d., professor
N.Yu. Abduraxmonov-b.f.d.,
professor
R.X. Xo'jaqulov-t.f.d., professor
A.X. Yusupov-b.f.d., professor
U.N. Norqulov-q.x.f.d., professor
S.A. Atamanov-t.f.d., dotsent
S.A. Grigorev-t.f.d., dotsent
V.V. Severtsov-q.x.f.n., dotsent
E.A. Ponamarenko-b.f.n., dotsent
A.S. Shamsiyev-q.x.f.d., professor
A.S. Urolov-a.f.d., professor
E.Yu. Safarov-t.f.d., professor
D.A. Qodirova-b.f.d., professor

MUNDARIJA / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENTS

Turayev R. A., Hamidov F.F. Jondor tumani sug'oriladigan yerlarda yer hisobini yuritishning mavjud holati va uning tahlili	5
Bobomurodov Sh.M., Niyazmetov U.X., Bahodirov Z.A. Tuproq hosil qiluvchi omillar va tuproq xossalari bo'yicha g'o'za ekinini optimal joylashtirish (Sirdaryo viloyati Sirdaryo tumani Malik massivi misolida)	9
Axmedova T.A., Bazarov D.R. Yer usti suvlarining antropogen omillar ta'sirida ifloslanishi: muammo va yechim	13
Fayzullayev M.A., Yaxshiboyev B.A. Qashqadaryo viloyati agrosanoat klasterlarini rivojlantirishning iqtisodiy geografik xususiyatlari	18
Egamberdiyev A., Mo'minov A.A. O'zbekiston bog'dorchilik va uzumchilik veb atlasini yaratish haqida	21
Nizamov A., Sultanova N.B., Matnazarov A.R. Qadimgi gidrotexnik inshootlarning taraqqiyot bosqichlari va tanazzul sabablari	28
Xojiyev K.M., Abdirimov R.R. O'rmon xo'jaligi yerlaridan foydalanishning bugungi kundagi ahamiyati	34
Davronov O.O', Nurkulov A.A., Davranov A.M. Yer tuzish va kadastr ishlarida mehnatni me'yorlash	36
Sharopov R.N. Raqamli texnologiyalar va ularning lalmi yerlar monitoringini yuritishdagi afzalliklari	42
Sultonov Sh.A., Xujaqulov A.M. Qashqadaryo viloyati flora va faunasini tabiiy-geografik hududlar va tog' jinslarini paydo bo'lishiga ta'siri	46
Kdirbaeva G.U. Suv tanqisligi sharoitida qishloq xo'jaligi ixtisoslashuvini takomillashtirish orqali yerdan samarali foydalanish ...	50
Temirov Z.A. Oila demografiyasining zamonaviy tendensiyalari (andijon viloyati misolida)	54
Safarova N.I., Umurova N.Y. Toshkent shahri atrof hududlarida suburbanizatsiya jarayonining rivojlanish xususiyatlari	59
Karimov S.I. Sug'oriladigan yerlarni xatlovdan o'tkazish tartibi va bugungi kundagi ahamiyati	62
Akbarov Z.X. Namangan viloyatining turli hududlarida tarqalgan dorivor o'simliklar	64
Tojiyev Z.T., Nazarov Z.Sh. Lalmi yer maydonlarini kosmik suratlar yordamida monitoring qilish	68

M.E. Saidova-b.f.d., dotsent
 K.M. Boymirzayev-g.f.d.,
 professor
 L.Q. Qarshiboyeva-g.f.d.,
 dotsent
 O.O'. Davronov-q.x.f.f.d., k.i.x.
 B.N. Inamov-q.x.f.f.d., k.i.x.
 K.M. Xojiyev-q.x.f.f.d., k.i.x.
 R.N. Sharopov-q.x.f.f.d., k.i.x.
 M.T. Abdullayeva-q.x.f.f.d.
 H.X. Tashbayeva-q.x.f.f.d.
 M.N. Norqulov-q.x.f.f.d., k.i.x.
 S.Z. Safayev-q.x.f.f.d.
 K.M. Xaitova-q.x.f.f.d.
 E.Q. Karimov-b.f.f.d.

Jurnal 2019-yil aprel oyidan
 chiqa boshlagan

Bir yilda to'rt marta chop
 etiladi

Obuna indeksi: 1356

Manzilimiz:

100124, Toshkent Sh.,
 Mirzo Ulug'bek tumani,
 Feruza massivi 158B-uy

Tel:

+99894 647 - 87 - 35

+99888 788 - 77 - 84

E-mail:

uzbekiston_zamini

@umail.uz

www.uzzamin.uz

www.uzdavyerloyiha.uz

*Chop etilgan maqola
 mazmuni va unda keltirilgan
 ma'lumotlarning to'g'riligiga
 muallif javob beradi*

Alimaxamatova Sh.O. Degradatsiyaga uchragan yerlarda barpo etilgan daraxtzorlar hisobini yuritishning raqamli tizimini joriy etish	71
Xojimurodov N.M. O'zbekiston suv obyektlarining geografik o'rni va yer fondi to'g'risidagi umumiy ma'lumotlar	74
Zaripboyeva M.U. Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlardan foydalanish monitoringi ishlari tahlili (Shovot tumani misolida)	78
Temirova Sh.B. Qishloq va suv xo'jaligi, irrigatsiya sohasini rivojlantirish, mexanizatsiyalash darajasini oshirishda yashil iqtisodiyot platformasidan foydalanish istiqbollari	81
Qurbonov S.S. Agroklastarlarga oid qonunchilik ijrosi ustidan prokuror nazoratini rejalashtirish va tashkil etishning dolzarb masalalari	85
Tadiyev J.J. Cichorium turkum turlarining tarqalishi oziq-ovqat va farmatsevtika sanoatida qo'llanishi	91
Eshmonova B.A. O'zbekistonda cho'llashish jarayonini kengayishi oqibatida ekologik muammolarni keltirib chiqaruvchi omillar	95
Mirislomov M.M. Jahonda ekologik turizm rivojlanishining regional tahliliga oid ba'zi mulohazalar	99

O'zbekiston zamini ilmiy-amaliy innovatsion jurnali O'zbekiston Matbuot va axborot agentligida 2019-yil 10-yanvarda 1006-raqam bilan ro'yxatga olingan.

O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining qarori bilan quyidagi fanlar bo'yicha dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etiladigan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan:

- 06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari
- 03.00.00-Biologiya fanlari
- 05.00.00-Texnika fanlari
- 11.00.00-Geografiya fanlari
- 08.00.00-Iqtisodiyot fanlari
- 18.00.00-Arxitektura fanlari

OILA DEMOGRAFIYASINING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI (ANDIJON VILOYATI MISOLIDA)

Temirov Zokirjon Abdilvoxidovich

G.f.f.d. (PhD), dotsent

[0000-0002-1170-9889]

Andijon davlat universiteti

Annotatsiya. Mamlakat taraqqiyotida oila muhim ahamiyatga ega institutlardan biridir. Oilalar taraqqiyoti, ulardagi turli ijtimoiy guruhlar miqdori, holati to'g'risida ilmiy tadqiqotlar olib borish bugungi globallashuv jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada oila demografiyasi geodemografik jihatdan tadqiq etilgan. Oilalarni demografik rivojlanishining zamonaviy tendensiyalari statistik tahlil qilingan hamda muhim xulosa, taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Oila, aholi, jamiyat, geodemografiya, demografik tavsif.

Современные тенденции семейной демографии (на примере Андижанской области)

Аннотация. Семья является одним из важнейших институтов в развитии страны. Проведение научных исследований развития семей, количества, положения в них различных социальных групп приобретает важное значение в современном процессе глобализации.

В данной статье исследуется демография семьи с геодемографической точки зрения. Статистически анализируются современные тенденции демографического развития семей, разрабатываются важные выводы, предложения и рекомендации.

Ключевые слова: Семья, население, общество, геодемография, демографическая характеристика.

Modern trends in family demography (on the example of Andijan region)

Abstract. The family is one of the most important institutions in the development of a country. Conducting scientific research on the development of families, the number and status of various social groups within them, is of great importance in today's globalization process.

This article studies family demography from a geodemographic perspective. Modern trends in the demographic development of families are statistically analyzed, and important conclusions, suggestions, and recommendations are developed.

Key words: Family, population, society, geodemography, demographic characteristics.

Kirish. Oila tashkil topishi va uning miqdoriy o'zgarib borishi birinchi navbatda jamiyatning demografik holatiga bog'liqdir. Mamlakatlar taraqqiyotida oila muhim ahamiyatga ega institutlardan biri hisoblanadi. Har bir mamlakatning demografik ko'rsatkichlari, ya'ni aholi sonining o'zgarishi eng avvalo oilalarga bog'liqdir. O'zbekistonda ham hukumat tomonidan oilalarga alohida e'tibor berilmoqda. Respublikamizda inson omiliga yo'naltirilgan keng qamrovli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda va sezilarli ijobiy natijalarga erishilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston-2030" strategiyasi to'g'risidagi qabul qilingan farmonida "Joylarda muhandislik-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmalarni qurishda hududning uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy va demografik rivojlanishini inobatga olgan holda amalga oshirish" vazifasi belgilab

berilgan [1]. Bu borada, jumladan, yuqori demografik salohiyatga va zichlikga ega Andijon viloyatida oila demografiyasining zamonaviy tendensiyalarini o'rganishga qaratilgan tadqiqotlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalari va ularning muhokamasi. Andijon viloyati aholisi 2025-yil 1-yanvar holatiga ko'ra 3461,0 ming kishiga yetdi. Aholisi soniga ko'ra, O'zbekistonda Samarqandan, Farg'ona va Toshkent viloyatlaridan keyin to'rtinchi o'rinda turadi. Viloyat hududi jihatdan Respublikada eng kichik viloyat bo'lib, Respublikamiz maydonini 0.9 foizni tashkil etadi, Respublikani 9 % dan ortiq aholi yashaydi. Shuni aytish joizki Andijon viloyatining eng muhim xususiyati shuki, Andijon viloyat aholisi zichligi bo'yicha O'zbekistonda emas, balki Markaziy Osiyoda eng zich hudud bo'lib, xozirda 1 km² ga 824 kishi to'g'ri keladi.

XX asr boshlarida oilalarning turmush darajasi ancha past bo'lib, aholiga tibbiy xizmat ko'rsatish darajasi birmuncha past edi. Oilada erkaklarning ayollarga nisbatan roli ancha yuqori bo'lib kelgan. O'sha vaqtda onalar va bolalarni muhofaza qilish va tibbiy xizmat deyarli yo'q edi. Bu jarayonlar XX asr boshlarida, aholini tabiiy o'sishiga salbiy ta'sir ko'rsatgan. Natijada o'sha vaqtda tug'ilish va o'lim sur'atlari yuqori bo'lib, tabiiy o'sish past darajada edi.

Andijon viloyati aholisini yosh va jinsiy tarkibini aniq bilish hozirgi kunda va kelajakda qancha aholi bo'lishligini bilishga yordam beradi. Bu esa nikohlanish jarayonini qay tarzda bo'lishligini bilish imkonini beradi. Yani jinsiy va yosh tarkibiga taaluqli malumotlarni bilish, kelgusi aholini nikoh ko'rsatkichlari va takror barpo qilishni qay darajada bo'lishini oldindan aytib bershni aniqlashga yordam beradi.

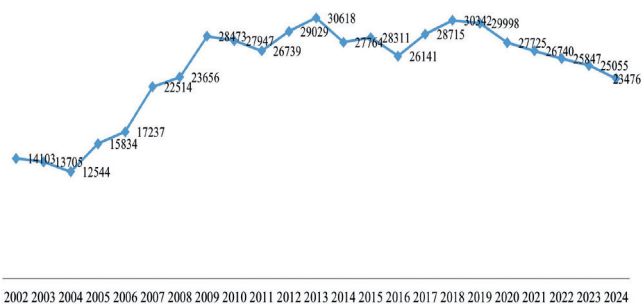
Andijon viloyatini aholisi yosh va jinsiy tarkibi o'ziga hos xususiyatga egadir. Viloyatda 2024-yil 49.3 foizni ayollar, 50.7 foizni erkaklar tashkil qiladi. Shuni aytish o'rinliki, aholi tarkibidagi ayollar salmog'i yuqori bo'lgan qismi 40 yoshdan yuqori yoshdagi aholi xisobiga to'g'ri keladi.

Andijon viloyatida 2000-2024-yillar mobaynida qayd etilgan nikohlar soni ortib borgan.

1-jadval. Andijon viloyatida nikohlanish koeffitsiyenti.

Tuman va shaharlar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Andijon vil	10,5	9,9	10,5	10,9	9,7	9,7	8,8	9,5	9,9	9,6	8,7	8,2	7,8	7,4	6,8
Andijon sh	9,4	8,7	9,2	9,6	9,1	8,8	8,2	8,8	9,2	9,5	8,4	8,8	8,3	7,8	6,7
Xonobod sh	9,7	8,5	9,7	10,2	8,5	8,1	7,6	6,9	8,1	6,9	7,0	6,9	6,6	6,5	5,1
Oltinko'l	10,4	9,6	9,9	10,5	9,1	10,0	8,9	9,7	10,7	9,5	9,3	8,4	8,0	7,9	7,0
Andijon	11,3	9,9	10,4	10,4	10,0	9,8	8,3	9,5	9,5	9,9	9,7	8,6	7,4	6,7	6,9
Baliqchi	10,4	9,9	10,3	11,5	9,2	9,9	9,5	9,8	9,6	9,6	8,7	8,5	8,0	7,7	6,9
Bo'ston	10,4	9,5	10,5	10,8	10,1	9,0	8,6	9,9	9,2	8,8	8,2	8,0	8,0	7,2	7,4
Buloqboshi	10,0	9,8	10,1	10,4	9,8	8,1	8,8	10,1	9,7	10,1	7,9	8,4	8,3	7,7	7,0
Jalaquduq	8,8	10,1	12,2	11,6	9,4	11,2	9,5	9,7	10,2	9,9	8,2	8,2	7,6	6,8	6,2
Izboskan	11,7	10,4	11,6	11,8	11,3	9,8	8,1	9,2	11,2	9,9	8,9	8,0	7,9	7,6	7,1
Ulug'nor	11,2	10,0	10,3	12,7	9,4	9,1	9,0	9,1	9,7	8,9	7,5	7,4	7,5	6,7	5,8
Qo'rg'ontepa	10,2	9,3	9,3	10,8	9,5	8,7	7,7	9,3	9,2	9,1	8,0	7,5	6,6	6,7	6,3
Asaka	11,7	11,8	12,3	11,5	10,2	10,0	8,7	9,6	10,0	9,5	8,9	7,7	7,3	7,2	6,6
Marxamat	11,0	10,2	10,7	11,1	9,5	9,6	10,1	9,9	9,5	9,3	8,9	8,8	8,0	7,7	6,9
Shaxrixon	9,1	8,6	9,7	11,1	9,9	10,5	9,6	9,9	9,9	9,4	9,0	7,8	8,0	7,6	7,1
Paxtaobod	11,0	10,6	11,8	11,1	9,9	11,1	9,5	10,7	10,8	10,0	9,0	8,0	8,1	7,6	7,3
Xo'jaobod	12,2	11,0	10,6	11,4	9,4	10,3	9,4	9,7	10,9	11,1	8,9	8,9	7,7	7,4	6,4

Jadval www.stat.uz sayti ma'lumotlari asosida muallif tomonidan ishlab chiqildi.

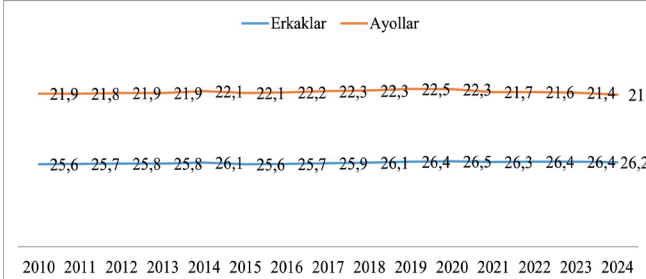

1-rasm. Andijon viloyatida nikohlanganlar soni.

Jumladan, 2024-yilda nikohdan o'tganlar soni 2000-yilga nisbatan viloyatda 2,1 martaga ortgani kuzatildi. Andijon viloyatida ushbu yillar davomida nikohlanganlar soni ortib borishi bo'yicha faqatgina Surxondaryo viloyatidan keyingi ikkinchi o'rinda turibdi.

Shu bilan bir qatorda Andijon viloyatida nikohlanganlar soni Respublika bo'yicha jami nikohlanganlar sonidagi salmog'i ham o'sib bordi. Jumladan, 2000-yilda viloyatda nikohdan o'tganlar Respublikadagi nikohlanganlarni 8 foizini tashkil etgan bo'lsa, bu ko'rsatkich 2024-yilda 8,6 foizni tashkil etdi. Shu jumladan nikohlanganlar soni 2018-yilga qadar yil sayin ortib bordi va undan keyingi yillarda kamayib bordi (1-rasm). Buni 2000-2006-yillarda tug'ilganlar sonining kamayib ketganligi va ular 2018-yildan keyin nikoh yoshiga yetganligi bilan izohlash mumkin.

Shuningdek, tadqiq etilayotgan davrda nikohlanish koeffitsiyenti ham o'zgarib borishi kuzatildi. Jumladan, 2010-2024-yillarda Andijon viloyatida har ming aholiga nisbatan nikohga kirish koeffisienti 10,5 % dan 6,8% ga kamaydi. Andijon viloyati tuman va shaharlari kesimida hududiy

2-rasm. Andijon viloyati aholisi o'rtacha nikohga kirish yoshi (2010-2024-yy).

tafovutlar kuzatildi. Jumladan, eng chekka sharqiy Xonobod shahri hamda g'arbiy Ulug'nor tumanida eng past koeffitsiyent kuzatilgan bo'lsa, Pahtaobod, Shahrixon, Bo'ston va Oltinko'l tumanlarida 7% dan yuqori koeffitsiyent kuzatildi. Bunda, asosan aholining yosh-jinsiy tarkibi, bandlik darajasi, urbanizatsiya kabi omillar muhim o'rin tutadi (1-jadval).

Andijon viloyatida nikohlanish koeffitsiyenti bilan mos ravishda oilada nikohlanuvchilarning ilk nikohga kirish yoshi ham o'zgarib bormoqda. Mamlakatda birinchi nikohga kiruvchi ayollarning o'rtacha yoshi 2010-2024-yillarda 0,5 yoshga kamayishi kuzatildi, yani 22,4 yoshdan 21,9 yoshga kamaydi. Erkaklarda esa aksincha 25,7 yoshdan 26,3 yoshga ya'ni 0,6 yoshga ortgan. Bu korsatkich Andijon viloyatida ilk nikohga kiruvchi qizlarning yoshi 22,1 yoshdan 21,0 yoshga yoki, 0,9 yoshga kamaygan bo'lsa, erkaklarda esa 26,0 yoshdan 26,2 yoshga ya'ni 0,2 yoshga ortishi kuzatilgan (2-rasm). Tahlillarga ko'ra, Andijon viloyatida oilalarida ilk nikohga kirish yoshi ayollarda pasayib borgan bo'lsa, aksincha erkaklarda ortib borishi kuzatilmoqda. Shuningdek, Andijon viloyatida turmush qurayotgan qizlarning yoshi mamlakatdagi o'rtacha ko'rsatkichdan past bo'lsa, aksincha erkaklarda yuqoriligi bilan ajralib turibdi. Umuman olganda oilalarda nikohga bo'lgan munosabatning o'zgarib borganligi kuzatilmoqda.

Andijon viloyatida nikohlanuvchilarning o'rtacha nikohga kirish yoshi 2010-2020-yillarda asta sekinlik bilan ortib bordi va keyingi yillarda pasayish kuzatildi. Shu o'rinda nikohga kirish yoshining pasayib borishida nikohning umumiy

koeffitsiyentini pasayib borganligi bilan izohlash mumkin. Boisi, keyingi yillarda nikohga kiruvchilar soni ham kamayib bormoqda. Jumladan, www.andstat.uz sayti malumotlariga ko'ra 2010-yilda nikohlanganlar soni 27,9 mingdan 2024-yilda 23,5 mingtagacha kamaygani kuzatildi. Albatta nikohlanuvchilar soni tug'ilish koeffitsiyentiga bog'liq holda davriy o'zgaradi. Andijon viloyatida nikohga kiruvchilarning o'rtacha yoshi 24 yoshni tashkil etgani hisobga olinsa, 2010-2024-yillardagi nikohga kiruvchilarning soni 1986-2000-yillardagi tug'ilganlar soni va koeffitsiyentiga bog'liq

2-jadval. Andijon viloyati oilalarida tug'ilishni onalarning yosh guruhi bo'yicha dinamikasi.

Yosh guruhi	2000	2010	2015	2020	2024
15-19	16,5	24,6	21,4	26,1	44,0
20-24	190,0	194,1	185,5	258,7	277,4
25-29	147,3	160,7	150,3	190,6	201,4
30-34	78,4	79,5	71,2	109,7	129,9
35-39	24,7	24,5	19,7	39,5	57,6
40-44	4,8	3,8	2,6	4,6	7,6
45-49	0,8	0,2	0,1	0,2	0,1
TYK	2,31	2,44	2,21	3,15	3,52

Jadval Andijon viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

holda bo'ladi. Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib 1986-2000-yillardagi tug'ilish koeffitsiyenti va 2010-2014-yillardagi nikohlanganlar soni va koeffitsiyenti o'rtasidagi korrelyatsiya koeffitsiyenti aniqlandi. Mazkur yillardagi Spirimen korrelyatsiya koeffitsiyenti 0,9 dan yuqori natijaga ega bo'ldi. Ya'ni bog'liqlik darajasi yuqori bo'ldi. Xulosa shuki, nikohga kirish yoshining kamayib borishida nikoh koeffitsiyentining pasayib borishi muhim omil hisoblanadi. Nikoh koeffitsiyenti esa albatta nikohga kiruvchilar soniga bog'liq holda o'zgaradi.

Oilada aholining son jihatdan ortishi, uni takror barpo qilinishi aholining tug'ilish, o'lim va migratsiya jarayonlari bilan bog'liqdir. Umuman, aholining o'sish darajasiga ijtimoiy-iqtisodiy, tarixiy-geografik omillar ta'sirining roli kattadir. Andijon viloyati murakkab tarixiy-iqtisodiy yo'llarni bosib o'tgan. Bunday jarayonlar qonuniy jihatdan aholisining o'tgan va hozirgi demografik holatiga juda katta ta'sir etgan.

Ayollarda nikohga kirish yoshining kichrayib borishi tug'ilishning yosh koeffitsiyentining o'zgarib borishda ham o'z aksini topmoqda. Jumladan, 15-19 yoshdagi onalarda ham

3-jadval. Andijon viloyati oilalarida tug'ilish koeffitsiyentlarining hududiy tafovutlari.

Tuman va shaharlar	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	TMK	TYK
Oltinko'l	37,2	219,7	149,7	84,0	39,6	5,3	0,0	79,6	2,68
Andijon	44,2	288,0	170,7	116,7	54,2	6,5	0,0	103,3	3,40
Baliqchi	28,8	271,9	233,1	137,8	60,5	6,9	0,0	107,8	3,69
Bo'ston	44,2	273,1	178,7	117,2	54,8	8,9	0,0	103,8	3,38
Buloqboshi	34,2	261,2	218,5	128,9	52,7	8,2	0,0	107,2	3,52
Jalaquduq	27,7	252,7	203,0	132,5	64,8	8,4	0,2	103,7	3,45
Izboskan	28,1	268,6	210,8	140,2	62,4	9,1	0,0	106,8	3,60
Ulug'nor	22,5	198,6	141,7	108,2	53,4	4,5	0,0	75,2	2,64
Qo'rg'on	37,5	238,5	175,5	113,0	48,8	5,8	0,2	93,5	3,10
Asaka	47,2	281,4	198,0	125,3	52,2	5,9	0,0	107,4	3,55
Marxamat	36,7	251,6	191,0	144,4	63,2	7,9	0,0	107,1	3,47
Shahrison	70,9	297,8	218,7	125,2	47,1	6,2	0,0	116,0	3,83
Paxtaobod	39,0	275,7	211,1	149,6	58,8	7,2	0,2	111,4	3,71
Xo'jaobod	25,4	242,1	215,9	145,3	60,9	9,5	0,0	107,8	3,50
Andijon sh	69,5	352,2	238,0	154,4	73,9	11,5	0,3	136,8	4,50
Xonobod sh	31,7	190,5	136,2	87,4	56,0	3,7	0,0	78,8	2,53
Viloyat bo'yicha	44,0	277,4	201,4	129,9	57,6	7,6	0,1	108,4	3,52

4-jadval. Jadval Andijon viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

Tug'ilishning yig'indi koeffitsiyenti qiymati	Tug'ilish darajasi va aholi takror barpo bo'lish tartibini baholanishi	Shahar va tumanlar
1,8 dan kam	Tug'ilish darajasi juda past, aholining takror barpo bo'lishi tor doirada kechadi	-
1,8-2,15	Tug'ilish darajasi past, ushbu darajada uzoq vaqt saqlanib tursa, aholining takror barpo bo'lishi tor doiraga o'tishi muqarrar	-
2,15-2,17	Aholining oddiy takror barpo bo'lish chegarasi	-
2,17-2,4	Ushbu tug'ilish darajasida, hatto o'lim ancha ko'tarilsa ham aholining oddiy takror barpo bo'lishi davom etadi va o'sishi ham kuzatiladi	-
2,4-3,0	Tug'ilishning o'rtacha darajasi, aholi takror barpo bo'lishining kengaygan shakli va uning muntazam o'sishi kuzatiladi	Oltinko'l, Ulug'nor tumanlari va Xonobod shahri
3,0-4,0	Tug'ilish darajasi o'rtachadan yuqori, aholining takror barpo bo'lishi keng va tez sur'atlarda o'sib boradi	Andijon, Baliqchi, Bo'ston,
Buloqboshi, Jalaquduq, Izboskan, Qo'rg'on, Asaka,		
Marxamat, Shahrison, Paxtaobod, Xo'jaobod tumanlari		
4,0 va undan yuqori	Tug'ilish darajasi yuqori, aholining takror barpo bo'lishi keng tarzda kechib, jadal o'sib boradi	Andijon shahri

tug'ilish koeffitsiyenti ortib bormoqda (2-jadval).

Keltirilgan jadval ma'lumotlariga ko'ra oilalarda qizlarning ilk nikohga kirish yoshining yosharib borishi natijasida yosh onalarda, jumladan 15-19 yoshli onalarda tug'ilish koeffitsiyenti ortib bordi. Andijon viloyatida 2000-yilda 15-19 yoshli onalarda tug'ilishning yosh koeffitsiyenti har mingta ayolga 16,5 tadan 2015-yilda 21,4 taga, o'tgan 2024-yilda 44,0 taga yetgan. Mazkur yosh guruhidagi tug'ilish

koeffitsiyenti tadqiq etilayotgan davrda qariyb 3 barobarga ortganligi kuzatilgan. Shuningdek, nafaqat yosh onalarda, balki katta yoshdagi onalarda ham tug'ilish koeffitsiyenti ortib bordi. Tahlil qilinayotgan davrda 35-39 yoshdagi onalarda 24,7 % dan 57,6% ga ortgan. Ya'ni, "faol reproduktiv davrning ortib borishi" davom etayotganini kuzatish mumkin.

Yosh onalarda tug'ilish koeffitsiyentining eng yuqori koeffitsiyentlari viloyat tuman va shaharlarida

hududiy tafovutlarga ega. Jumladan Andijon shahri va unga qo'shni Andijon, Shahrixon tumanlarida eng yuqori koeffitsiyent kuzatildi (3-jadval).

Shuningdek, viloyatning chekka Xonobod shahri, Ulug'nor, Baliqchi hamda Xo'jaobod tumanlarida 15-19 yosh guruhida tug'ilishning past darajasi kuzatilgan. Mazkur yosh onalar (15-19 yosh) da Andijon shahri va unga yaqin tumanlarda tug'ilishning yuqori bo'lishida qizlarning Andijon shahri hamda unga qo'shni tumanlarga ko'proq turmushga chiqishini asosiy omil sifatida baholash mumkin. Shuningdek, aholining yosh-jinsiy, milliy hamda ijtimoiy tarkibi, hududlarda shakllangan milliy mentalitet kabi omillar ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Oilada o'rtacha farzandlar sonini anglatuvchi tug'ilishning yig'indi koeffitsiyenti 2000-2024-yillarda Andijon viloyatida 2,31 tadan 3,52 taga ortgan. Keyingi yillarda viloyatda oilalardagi o'rtacha farzandlar soni mamlakat ko'rsatkichidan yuqori bo'lib kelmoqda. Bunda aholi turmush tarzining ortib borishi va oilada farzand ko'rishga bo'lgan munosabatning o'zgarishi muhim omil hisoblanadi. Shuningdek, viloyatning aksariyat tumanlarida aholi takror barpo bo'lishining keng va tez sur'atlarda o'sib boruvchi

shakliga to'g'ri kelmoqda (4-jadvalga qarang). Jadval ma'lumotlari tahliliga ko'ra keyingi yillarda ayollarda ilk nikohga kirish yoshi kichrari bordini.

Xulosa:

1. Oilalarda qizlarni ilk nikohga kirish yoshining kichrayishi onalarning "yosharishi"ga olib keladi. Bu esa onalarning reproduktiv davrini yanada ortishiga, bu esa intergenetik intervalni uzayishi, natijada "sog'lom ona va sog'lom bola" ni voyaga yetkazishdek dolzarb vazifani amalga oshirishda muhim o'rin tutadi;

2. Katta yoshdagi onalarda ham tug'ilishning ortib borishi oilada o'rtacha farzandlar sonining ortib borishida muhim ahamiyatga ega;

3. Oilalar kichrayishi, aholining yaxshi yashashga bo'lgan xohish-istaklari shaharda hovli uylarda va ko'p qavatli uylarda yashovchilarning ulushini ortishiga olib kelmoqda. Bunda asosan qishloqdan shaharga ichki migratsiya yo'nalishi kengayib borishi kuzatilmoqda;

4. Statistik ma'lumotlar tahliliga ko'ra ilk nikohga kirish yoshi yaqin yillargacha ortib bordi. 2020-yildan keyingi davrda ilk nikoh yoshining pasayishi kuzatildi. Bunda ilk nikoh yoshining kamayish tendensiyasi markazdan chekka tumanlar tomon yo'nalish olishi kutiladi;

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston-2030" strategiyasi to'g'risidagi PF-158 farmoni (<https://lex.uz/docs/-6600413>)
2. Abdullayev O. Farg'ona vodiysi: ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish jarayonlari. –Namangan, 2000. –289 b.
3. Abdurahmonov Q., Abduramanov H. Demografiya. T.: Noshir, 2011. –296 b.
4. Bo'riyeva M.R. Demografiya asoslari. –T. 2001. –120 b.
5. Bo'riyeva M.R. O'zbekistonda oila demografiyasi. –T.: Universitet, 1997. –160 b.
6. Komilova N.Q. Tibbiyot geografiyasining nazariy va amaliy masalalari. –T.: 2016 y. –300 b.
7. Soliyev A.S., Komilova N.K., Yanchuk S.L., Jumaxanov Sh.Z., Rajabov F.T. Iqtisodiy va ijtimoiy geografiya. –T.: Noshir, 2019. –512 b.
8. Temirov Z.A. O'zbekistonning Farg'ona mintaqasida demografik jarayonlar rivojlanishining hududiy xususiyatlari (Monografiya). –Andijon. "Hayot nashri-2020", 2022. –158 b.
9. Temirov Z.A. Development of demographic processes in the Fergana region of Uzbekistan: yesterday, today, tomorrow // Journal of geology, geography and geoecology № 4 (31) 2022. –P. 736-748. (doi:10.15421/112269)
10. Tojiyeva Z.N. Iqtisodiy va demografik statistika. O'quv qo'llanma. –T., 2002. –160 b.
11. Tojiyeva Z.N. O'zbekiston aholisi: o'sishi va joylanishi. T.: –2010. –276 b.
12. Qayumov A.A., Yakubov O'.Sh., Abdullayev A.G. Aholi geografiyasi va demografiyasi. T.: Fan va texnologiya, 2011. –160 b.
13. Qodirov R.B., Temirov Z.A. Forecasts and demographic development of the population of Fergana Valley regions of Uzbekistan until 2040 // Journal of geology, geography and geoecology № 3 (30) 2021. –P. 491-499.
14. www.andstat.uz
15. www.stat.uz
16. www.gender.stat.uz
17. www.lex.uz.